

Agata Bielen-Ratajczyk*

Eduard Petzold – twórca malowniczych założeń krajobrazowych

Eduard Petzold – the creator of picturesque landscape parks

Eduard Petzold był niemieckim architektem krajobrazu, ogrodnikiem i teoretykiem sztuki ogrodowej. Choć jego twórczość jest bogata i różnorodna, rzadko bywa kojarzony z konkretnymi realizacjami i określonym stylem projektowania zieleni. Jego nazwisko często wiązane jest z osobą twórcy Parku Mużakowskiego¹ księciem Hermannem von Pückler-Muskau², który był jego mentorem-nauczycielem i wprowadził go w świat ogrodnictwa. W literaturze można spotkać pogląd, że Petzold był najzdolniejszym uczniem księcia, nie dziwi zatem, że stał się on realizatorem jego koncepcji projektowych w parku Bad Muskau [1], [10], [15].

Kariera Eduarda Petzolda rozwijała się w czasach, gdy w sztuce ogrodowej panował niepodzielnie styl krajobrazowy, wyznaczając standardy projektowania zieleni w całej Europie. Projektant ten był przedstawicielem nurtu malowniczego³, zrodzonego z fascynacji pejzażowym malarstwem sztalugowym. Przedstawiciele tego nurtu

Eduard Petzold was a German landscape architect, gardener, and garden art theoretician. Although he developed a lot of various designs, he is rarely associated with specific projects or a specific landscape design style. His name is often connected with the creator of Park Mużakowski/Muskauer Park¹ Prince Hermann von Pückler-Muskau² who was his mentor-tutor and introduced him to the world of gardening. The literature on the subject mentions Petzold as the most talented pupil of the Prince so it is not surprising that he implemented the Prince's concept of the design in Bad Muskau Park [1], [10], [15].

The career of Eduard Petzold developed in the times when garden art was totally dominated by the landscape style, setting standards for landscape designing in the whole of Europe. Petzold was a representative of the Picturesque Movement³ which grew from the fascination with easel landscape painting. The representatives of that movement thought that paintings evoke in man emotions similar to those stirred up by nature [11]. The Picturesque as an aesthetic category emerged already in the second

* Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej/Faculty of Architecture, Wrocław University of Technology.

¹ Park Mużakowski (Park Muskau) – założenie krajobrazowe położone na pograniczu polsko-niemieckim, po obu stronach Nysy Łużyckiej. W obrębie tego blisko 1000-hektarowego parku znalazła się rezydencja księcia w miejscowości Bad Muskau (Niemcy). Od roku 1945 jego polska część położona jest przy miejscowości Łęknica.

² Książę Hermann von Pückler-Muskau (1785–1871) – niemiecki arystokrata, a także pisarz, ogrodnik, podróżnik. Twórca Parku Mużakowskiego (Muskau), największego założenia krajobrazowego w Polsce i Niemczech, wpisanego na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Autor licznych publikacji, w tym również dotyczących sztuki ogrodowej.

³ Nurt malowniczy był odmianą stylową w obrębie koncepcji parku krajobrazowego. Jego podstawową inspiracją było malarstwo pejzażowe (m.in. C. Lorrain i G. Poussin).

¹ Muskauer Park – a landscape park located on the border between Poland and Germany, on both sides of the River Neisse. In that part of the area of almost 1000-hectares the Prince had his residence in the town of Bad Muskau (Germany). Since 1945 its Polish part has been located near the town of Łęknica.

² Prince Hermann von Pückler-Muskau (1785–1871) – a German aristocrat, writer, gardener and traveler. The creator of Park Mużakowski (Muskauer Park), the biggest landscape park in Poland and Germany inscribed on the UNESCO World Heritage List. The author of numerous publications, including those on garden art.

³ The Picturesque Movement was a kind of style within the conception of a landscape park. Its basic inspiration was landscape painting (e.g. C. Lorrain and G. Poussin).

uważali, że dzieła malarskie wywołują w człowieku podobne odczucia, jak ich odpowiednik w naturze [11]. Malowniczość jako kategoria estetyczna pojawiła się już w 2. połowie XVIII w. za sprawą Williama Gilpina, który jako pierwszy określił podstawowe cechy malowniczej scenarii⁴ [11], [15].

Petzold uważał, że projektant założenia ogrodowych powinien znać ogólne zasady stosowane w malarstwie: mieć wiedzę na temat kompozycji, perspektywy (liniowej, powietrznej, barwnej), światłocienia, barw i harmonii [13], a projektowane przez siebie założenia zieleni komponować jak malarski pejzaż. Wielokrotnie przyrównywał pracę projektanta ogrodów do pracy malarza. Znaczenie znajomości i wykorzystania malarstwa pejzażowego w procesie projektowania założenia zieleni wielokrotnie podkreślał w swoich podręcznikach⁵.

W literaturze dotyczącej historii niemieckiej sztuki ogrodowej Petzold nie zajął dotąd należnego mu miejsca. To księcia Pücklera, J.P. Lenné⁶ i F.L. von Sckella⁷ uważa się za najwybitniejszych przedstawicieli XIX-wiecznej sztuki ogrodowej w krajach niemieckich [1], [2]. Skutkuje to niemal zawsze pominięciem roli Petzolda jako samodzielnego twórcy ogrodów. Taki stan rzeczy jest zastanawiający, szczególnie gdy weźmie się pod uwagę liczbę projektów i realizacji jego autorstwa oraz jego liczne prace teoretyczne.

Twórczość Eduarda Petzolda obejmuje 174 założenia, z czego ponad 50 powstało na terenie należącym od 1945 r. do Polski. Projektant ten jest również autorem kilku podręczników sztuki ogrodowej, poruszających kwestie związane z tworzeniem i realizacją krajobrazowych założenia zieleni. Duże znaczenie przypisuje się trzem z nich: *Beiträge zur Landschafts-Gärtnerei* (1849), *Zur Farbenlehre der Landschaft* (1853) oraz *Die Landschafts-Gärtnerei* (1862).

Niezwykła aktywność zawodowa i zaangażowanie w pracę sprawiają, że Eduard Petzold zasługuje na odrębną pozycję w dziejach sztuki ogrodowej. Bogata i zróżnicowana twórczość tego projektanta jest na tyle imponująca, że z pewnością warto zaprezentować ją szerzej.

half of the 18th century when the movement's basic principles were first defined by William Gilpin⁴ [11], [15].

Petzold thought that the garden designer should know the general rules applied in painting: the knowledge of composition, perspective (linear, aerial, color), chiaroscuro, colors and harmony [13] as well as the ability to create green areas like a landscape painting. He would often compare the work of a garden designer to the work of a painter. In his books, he often emphasized the significance of knowledge and use of landscape painting in the process of designing landscape parks⁵.

The literature on German history of garden art does not portray Petzold the way he deserves. Prince Pückler, J.P. Lenné⁶ and F.L. von Sckell⁷ are considered to be the most outstanding representatives of the 19th century garden art in German countries [1], [2]. Almost invariably, this results in ignoring the role of Petzold as an independent garden designer. Such a situation is puzzling, considering especially the number of his projects and designs as well as his numerous theoretical works.

Eduard Petzold created 174 parks, 50 of which were designed in the territory which has belonged to Poland since 1945. He also wrote several books on garden art, regarding specifically such issues as designing and creating landscape parks. Three of them are considered most significant: *Beiträge zur Landschafts-Gärtnerei* (1849), *Zur Farbenlehre der Landschaft* (1853), and *Die Landschafts-Gärtnerei* (1862).

It is because of his unique professional activity and commitment to work that Eduard Petzold deserves a special treatment in the history of garden art. His numerous and varied works are so impressive that they surely should be presented to a broader audience.

Petzold's life

Eduard Petzold was born on January 14, 1815 in Königswalde, near Frankfurt am Oder, into an educated and fairly wealthy family. In 1826, his father – Carl Friedrich – started to work as an intendant with Prince Pückler in Muskau. Petzold's parents cared about his education since his early childhood: he gained his education first in an elementary

⁴ Sceneria taka, według Gilpina, odznaczać się miała nieregularnością, nagłą zmiennością, surowością i niezwykłością. Malowniczość (ang. *picturesque*) stała się nową kategorią estetyczną, przyczyniając się do ukształtowania formy przestrzennej ogrodów romantycznych.

⁵ Mowa tu m.in. o podręcznikach E. Petzolda: *Zur Farbenlehre der Landschaft*, Jena 1853 i *Die Landschafts-Gärtnerei. Ein Handbuch für Gärtner, Architekten, Gutsbesitzer und Freunde der Gartenkunst*, Leipzig 1862.

⁶ Peter Joseph Lenné (1789–1866) – wybitny niemiecki projektant ogrodów krajobrazowych. Jego twórczość związana była głównie z Berlinem i Poczdamem, gdzie pracował na zlecenie króla Prus. Znany jest również z działalności planistycznej, obejmującej m.in. aranżację berlińskiego kompleksu ogrodowego Tiergarten. Jednym z obszarów jego działalności była także Kotlina Jeleniogórska [8].

⁷ Friedrich Ludwig von Sckell (1750–1823) – niemiecki architekt krajobrazu i ogrodnik. Uważany jest za tego, który zaszczylił klasyczne ogrody krajobrazowe na gruncie niemieckim. Jedną z najbardziej znanych jego prac jest przebudowa barokowego ogrodu w Nymphenburgu. Jest również autorem wydanego w 1818 r. dzieła *Beiträge zur bildenden Gartenkunst für angehende Gartenkünstler und Gartenliebhaber*.

⁴ In the opinion of Gilpin such a scenery was supposed to be irregular, varied, rough and intricate. The Picturesque became a new aesthetic category, contributing to the development of a spatial form of romantic gardens.

⁵ The books by E. Petzold included, e.g.: *Zur Farbenlehre der Landschaft*, Jena 1853 and *Die Landschafts-Gärtnerei. Ein Handbuch für Gärtner, Architekten, Gutsbesitzer und Freunde der Gartenkunst*, Leipzig 1862.

⁶ Peter Joseph Lenné (1789–1866) – eminent German landscape garden designer. His works were connected mainly with Berlin and Potsdam, where he worked on commission of the king of Prussia. He is also known for his designs, including, e.g. the layout of the Tiergarten complex in Berlin. He was also active in the area of Jelenia-Góra Basin [8].

⁷ Friedrich Ludwig von Sckell (1750–1823) – German landscape architect and gardener. He is considered to have introduced the classical landscape gardens in Germany. One of his most famous works is the improvement of the Baroque garden in Nymphenburg. In 1818, he also wrote the book titled *Beiträge zur bildenden Gartenkunst für angehende Gartenkünstler und Gartenliebhaber*.

Biografia

Eduard Petzold urodził się 14 stycznia 1815 r. w Königswalde, niedaleko Frankfurtu nad Odrą. Pochodził z wykształconej i dość zamożnej rodziny. Jego ojciec – Carl Friedrich – od 1826 r. pełnił funkcję intendentu u księcia Pücklera w Muskau. Rodzice Petzolda od najmłodszych lat dbali o wykształcenie syna: pierwsze nauki pobierał on w szkole powszechnej w Königswalde, później w szkole w Muskau, by w wieku 13 lat rozpocząć naukę w szkole łacińskiej w Halle, gdzie miał przygotowywać się do studiów prawniczych [14]. Nigdy jednak ich nie rozpoczął, gdyż zamiłowanie do przyrody zdecydowało o wyborze innej drogi życiowej. Na decyzję tę miał również wpływ przyjaciel rodziny Petzoldów – Jacob Friedrich Rehder⁸, ówczesny ogrodnik książęcy w Muskau. Ojciec Petzolda, choć początkowo sprzeciwiał się planom syna, po namowach Rehdera ostatecznie pogodził się z jego wyborem i wyraził zgodę na naukę ogrodnictwa. W ten sposób 1 lipca 1831 r. 16-letni Eduard rozpoczął trzyletnią praktykę w majątku księcia Pücklera w Muskau.

Pierwszym jego nauczycielem był sam Jacob Rehder. To on przekazał Petzoldowi podstawowe informacje konieczne w pracy projektanta ogrodów. W czasie swojego terminowania w Muskau Petzold zapoznał się również z praktyczną stroną zawodu ogrodnika, wiele czasu poświęcając także nauce botaniki [14]. Edukację w majątku księcia Pücklera zakończył w 1834 r., uzyskując dyplom uprawniający go do samodzielnej pracy.

Pierwszymi realizacjami, którymi zajmował się po zakończeniu nauki, były dwa śląskie założenia krajobrazowe: Siedlisko (Carolath) oraz Maciejowiec (Matzdorf), oba powstałe według pomysłu Rehdera [4]. Nadzór nad ich wykonaniem zapoczątkował indywidualną karierę Petzolda jako twórcy ogrodów krajobrazowych. Tuż po zakończeniu prac w Maciejowcu zaprojektował on samodzielnie pierwsze założenie, w kolejnej śląskiej miejscowości – Mostkach (Möstchen). Projekt ten został wykonany w 1838 r. na zlecenie starosty okręgu Sulechów – von Bresciusa [14].

Pierwszym miejscem zatrudnienia Petzolda poza Bad Muskau było Eisenbach, gdzie podjął w 1838 r. pracę u barona Georga Riedesela. Rok wcześniej baron odwiedził park księcia Pücklera i – będąc pod ogromnym wrażeniem piękna założenia – zatrudnił młodego Eduarda, aby ten przekształcił w stylu krajobrazowym jego posiadłość w Turyngii. Początkowo Riedesel zatrudnił Petzolda na dwa lata (1838–1840), zlecając mu nadzór nad przekształceniem założenia w Neuenhof, ale w 1840 r. kontrakt przedłużono na kolejne trzy lata. Warunki tej umowy były dla Petzolda bardzo korzystne. Mógł on bowiem przeznaczać sześć miesięcy każdego roku na podróże zagraniczne, celem uzupełniania wykształcenia ogrodniczego [14]. W tym czasie odwiedził m.in.: Niemcy, Włochy, Austrię, Węgry, Czechy, Belgię, Niderlandy,

school in Königswalde, later in Muskau, and at the age of 13 he started to attend a Latin school in Halle, where he was supposed to prepare to go to a law school [14]. However, he never started to study law as his love for nature prevailed and he chose a different walk of life. That decision was also influenced by a friend of the Petzold family – Jacob Friedrich Rehder⁸ who was then the gardener of the Prince in Muskau. Although Petzold's father was at first against his son's plans, he was finally convinced by Rehder to accept his son's choice to study gardening. This way, on July 1, 1831, Eduard, who was then 16, started a three-year-long apprenticeship at the estate of Prince Pückler in Muskau.

His first tutor was Jacob Rehder himself who imparted Petzold the basic information necessary in the work of a garden designer. During his apprenticeship in Muskau Petzold also learned the practical aspect of that profession; he spent a lot of time studying botany too [14]. He finished his education at the estate of Prince Pückler in 1834, when he was granted a diploma authorizing him to practice the profession on his own.

His first projects which he implemented after he completed his education included two landscape designs in Silesia: Siedlisko (Carolath) and Maciejowiec (Matzdorf); both ideas were originated by Rehder [4]. His supervision of those designs marked the beginning of Petzold's individual career as a creator of landscape gardens. Soon after the work in Maciejowiec was completed he designed his first landscape park in another Silesian town – namely in Mostki (Möstchen). That design commissioned by the head of the Sulechów district – von Brescius was implemented in 1838 [14].

Apart from Bad Muskau, Petzold's first employment was Eisenbach, where he started to work for Baron Georg Riedesel in 1838. A year earlier the Baron visited Prince Pückler's park and – being greatly impressed by its beauty – hired young Eduard so he could improve his estate in Thuringia in the landscape style. Initially, Riedesel hired Petzold for two years (1838–1840) and commissioned him to supervise the improvement of the park in Neuenhof, but in 1840 the contract was extended for three more years. The terms of that contract were very favorable for Petzold as he could travel abroad for six months every year to further complete his gardening education [14]. During those tours he visited e.g. Germany, Switzerland, France, England, Italy, Austria, Hungary, Bohemia, Belgium, the Netherlands and Thuringia [14]. He also spent a few years in Potsdam which at that time was a place where German landscape gardening developed especially well [14]. P.J. Lenné's activities in that city resulted in the development of a unique complex of landscape parks which included, e.g. the parks in Sanssouci, Charlottenhof, and Babelsberg [8]. Petzold made detailed notes from his trips abroad and at the end of his life, in 1890, he published them as his memoirs titled *Erinnerungen aus meinem Leben*. These memoirs, apart from the description of travels, also included short infor-

⁸ Jacob Friedrich Rehder (1790–1852) – ogrodnik i projektant ogrodów. Od 1817 r. zatrudniony był w majątku księcia Pücklera na stanowisku nadwornego ogrodnika, a następnie inspektora ogrodowego.

⁸ Jacob Friedrich Rehder (1790–1852) – gardener and garden designer. In 1817, he was employed at the estate of Prince Pückler in the position of a court gardener and then garden inspector.

Szwajcarię, Francję, Anglię i Turynię [14]. Kilka tygodni spędził też w Poczdamie, który w owym czasie był miejscem szczególnego rozwoju niemieckiego ogrodnictwa krajobrazowego [14]. W obrębie tego miasta, w wyniku działalności P.J. Lennégo, powstał unikatowy zespół parków krajobrazowych, na który złożyły się m. in.: założenia w Sanssouci, Charlottenhof i Babelsbergu [8]. Swoje spostrzeżenia z zagranicznych podróży Petzold dokładnie notował, a pod koniec życia, w 1890 r., wydał w formie wspomnień pt. *Erinnerungen aus meinem Leben*. Wspomnienia te, oprócz opisów podróży, zawierają krótkie informacje o projektowanych i realizowanych przez niego założeniach, stanowiąc często jedyny dowód jego działalności na danym terenie. W czasie pracy u barona Riedesela Petzold zajmował się również projektowaniem założeń dla innych zleceniodawców, czego przykładem mogą być powstałe wówczas ogrody w Coburgu, Flügensbergu oraz Dürnhof [14].

Kolejnym etapem kariery Petzolda była posada w Ettersburgu i Weimarze u Carla Friedricha, księcia von Sachsen-Weimar-Eisenach. Już w 1840 r., podczas pracy u barona Riedesela, projektant podjął się przekształcenia w duchu krajobrazowym należących do księcia parków w Willhelmstall i Atgebach koło Eisenach [14]. W 1844 r. Petzold został zatrudniony przez księcia na stanowisku ogrodnika dworskiego. Funkcję tę pełnił przez osiem lat. W tym czasie jego zadaniem była opieka nad założeniem w Ettersburgu, jak również nad dobrami książęcymi w Tiefurcie, Großkromsdorf, Niederroßla oraz Ilmenau. Ponadto został zobligowany do upiększenia otoczenia Weimaru, przede wszystkim w Schwedenschanze koło Schöndorfu, jak również założenia w Bad Berka koło Ilmtal.

Nowa posada wymagała od Petzolda pełnego zaangażowania. Mając do dyspozycji dość szczupłe zasoby finansowe, musiał zmodernizować powierzone mu do przekształceń założenia parkowe. Wiele wysiłku kosztowało go również umacnianie jego pozycji jako zdolnego twórcy ogrodów. Mimo trudności, jakie napotykał w nowym miejscu pracy, nie przyjął propozycji objęcia posady inspektora ogrodowego w Babelsbergu [14], choć wiązało się ono ze sporym prestiżem. W tym czasie w Babelsbergu trwały prace obejmujące rozbudowę zamku na zlecenie księcia Wilhelma I (późniejszego króla i cesarza). Założenie parkowe zaprojektował sam Lenné, a jego realizacją zajmował się książę von Pückler-Muskau [11].

Mimo wielkiego zaangażowania w realizację wymienionych ogrodów, projektant znajdował także czas na dalsze kształcenie się. Korzystał z biblioteki weimarskiej, gdzie studiował literaturę dotyczącą sztuki i ogrodnictwa. Studia te stały się podstawą jego późniejszej działalności teoretycznej. Nie zaniedbywał również żadnej okazji do odbycia kolejnych zagranicznych podróży. W tym czasie odwiedził Anglię, północne Niemcy oraz Holandię [14].

Po latach spędzonych w Weimarze Petzold powrócił do Bad Muskau, aby we wrześniu 1852 r., po śmierci Rehdera, objąć tam posadę inspektora ogrodowego. Na stanowisko to polecił go sam książę von Pückler-Muskau, choć w tym czasie nie był on właścicielem tego majątku (musiał bowiem z powodów finansowych sprzedać posiadłość). Zobowiązał jednak nowego właściciela

o informacje o jego planowanych i wykonanych projektach, które często były jedynym dowodem na jego działalność w danym obszarze. Podczas pracy dla barona Riedesela, Petzold zaprojektował także dla innych właścicieli, co można zobaczyć w planach takich ogrodów jak Coburg, Flügensberg, i Dürnhof [14].

Innym etapem kariery Petzolda była jego praca w Ettersburgu i Weimarze dla Carla Friedricha, księcia von Sachsen-Weimar-Eisenach. Już w 1840, podczas pracy dla barona Riedesela, projektant podjął się poprawy parków należących do księcia w Willhelmstall i Atgebach koło Eisenach w stylu krajobrazowym [14]. W 1844, Petzold został zatrudniony przez księcia na stanowisku ogrodnika dworskiego. Pełnił tę funkcję przez osiem lat. W tym czasie jego zadaniem było dbanie o park w Ettersburgu oraz o majątek księcia w Tiefurcie, Großkromsdorf, Niederroßla, i Ilmenau. Ponadto, był zobowiązany do poprawy otoczenia Weimaru, szczególnie w Schwedenschanze koło Schöndorf oraz do parku w Bad Berka koło Ilmtal.

Nowa posada wymagała od Petzolda pełnego zaangażowania. Z ograniczonymi źródłami finansowymi musiał zmodernizować kompleks parkowy. Włożył wiele wysiłku także w poprawę swojej pozycji jako utalentowanego twórcy ogrodów. Pomimo trudności, które napotykał w nowym miejscu pracy, nie przyjął stanowiska inspektora ogrodnika w Babelsbergu [14], choć wiązało się to z dużym prestiżem. Praca, którą wykonywał w tym czasie w Babelsbergu obejmowała rozbudowę zamku zleconą przez księcia Wilhelma I (który później stał się królem i cesarzem). Park zaprojektował Lenné samemu, a jego realizacją zajmował się książę von Pückler-Muskau [11].

Choć poświęcał wiele czasu na rozwój ogrodów, projektant nadal znajdował czas na dalszą edukację. Korzystał z biblioteki w Weimarze, gdzie studiował literaturę o sztuce i ogrodnictwie. Te badania stały się podstawą jego późniejszej działalności. Ponadto, wykorzystywał każdą okazję, aby odbyć zagraniczne podróże, w których odwiedził Anglię, północną Niemcy, i Holandię [14].

W latach spędzonych w Weimarze Petzold powrócił do Bad Muskau, aby w wrześniu 1852, po śmierci Rehdera, objąć tam stanowisko inspektora ogrodnika. Na to stanowisko polecił go książę von Pückler-Muskau, choć w tym czasie nie był on właścicielem tego majątku (musiał bowiem z powodów finansowych sprzedać posiadłość). Zobowiązał jednak nowego właściciela

⁹ The Prince expressed his appreciation for Petzold in the following words: *Meine Gegenwart in Muskau ist nun nicht mehr nötig, da ein alter ego für mich eintritt, ja einer, dem ich noch mehr vertraue als mir selbst* [7, p. 137].

– księcia Fryderyka Niderlandzkiego, by do Muskau z powrotem sprowadził Petzolda, któremu, jak mówił, „ufał bardziej niż sobie samemu”, i którego uważał za swoje *alter ego*⁹ [7], [10]. Stanowisko to było dla projektanta niewątpliwą nobilitacją. Po latach ciężkiej pracy w Weimarze, gdzie miał ograniczoną swobodę, mógł w końcu rozwinąć skrzydła jako samodzielny projektant i ogrodnik. Zakres jego nowych obowiązków obejmował specjalny nadzór nad całością założenia oraz wszystkimi sprawami z nim związanymi. Dodatkowo mógł wprowadzać konieczne zmiany we wszystkich partiach założenia, co umożliwiło mu specjalne księżęce pełnomocnictwo. Warto zaznaczyć, że w czasie, kiedy Petzold był inspektorem ogrodowym, założenie w Bad Muskau zostało zmodernizowane i znacznie powiększone. W 1840 r. zajmowało ono powierzchnię 257 ha, a w 1861 r. już 559 ha [14].

Praca dla księcia Fryderyka pociągała za sobą dodatkowe zobowiązania zawodowe. W 1854 r. Petzold został poproszony o zaprojektowanie założenia parkowego o powierzchni 2000 ha w posiadłości księcia w Wassenaar niedaleko Hagi. Jednocześnie kierował pracami w Bad Muskau, gdzie z pomocą księcia tworzył arboretum [14].

Podczas swojej pracy w Parku Mużakowskim Petzold cieszył się ogromną swobodą twórczą. Był to dla projektanta bardzo płodny okres. Jego wysoka pozycja zawodowa zapewniała mu stały dopływ nowych zleceń, nie tylko od osób prywatnych, ale również od władz miejskich, szczególnie w ówczesnych Prusach Wschodnich i na Śląsku [14]. W tym czasie wykonał również wiele zleceń w Niderlandach. Umocniły one pozycję Petzolda jako projektanta w tej części Europy i wpłynęły na jego dalszą drogę zawodową. Nowy rozdział w jego karierze rozpoczęło powołanie go w 1872 r. przez księcia Fryderyka na stanowisko dyrektora parkowego i ogrodowego (Park- und Gartendirektor) w Niderlandach. Petzold był pierwszym niemieckim ogrodnikiem na tym stanowisku. Jego zadaniem było czuwanie nad całością założeń należących do księcia, włączając w to park w Bad Muskau [14].

Mimo wielu obowiązków zawodowych, Petzold nie odmawiał podejmowania się nowych zadań. W 1876 r. zaprojektował ogród w Berlinie dla fabrykanta Theodora Francke. Niedługo potem został zaproszony do Krasiczyna, by tam zrealizować założenie parkowe dla księcia Adama Sapiehy. W następnym roku zajął się również projektem założenia w Laskach oraz w śląskich miejscowościach: Pogwizdów (Langhelwigsdorf) i Kwietniki (Blumenau), a zaraz potem m.in. w Neuwied oraz Dieren, Oud-Wassenaar, Middachten i Weldam w Niderlandach. W 1878 r. Petzold otrzymał zlecenie przeprojektowania parku w Lipsku. W następnych latach powstały kolejne jego projekty w Prusach, na Śląsku, w Czechach i Niderlandach. Mowa tu m.in. o założeniach w miejscowościach: Ruurlo, Reddern, Altdöbern i Kliczków (Klitschdorf) [14].

of the park on the basis of special authorization of the Prince. It should be noted that at the time when Petzold was garden inspector the park in Bad Muskau was modernized and considerably extended. In 1840, its area was 257 ha and in 1861 already 559 ha [14].

His work for Prince Frederick was connected with additional professional responsibilities. In 1854, Petzold was asked to design a park of the area of 2000 ha at the estate of the Prince in Wassenaar near the Hague. At the same time he managed the works in Bad Muskau where he was working on an arboretum with the help of the Prince [14].

In his work on Park Mużakowski Petzold enjoyed a lot of creative freedom. It was a very prolific period for the designer. His high professional position enabled him to get many new orders from both private persons and town authorities, especially from East Prussia and in Silesia [14]. At that time he also had a lot of orders in the Netherlands. They enhanced Petzold's position as a designer in that part of Europe and affected his further professional career. A new chapter in his career began when in 1872 Prince Frederick promoted him to the position of Park and Garden Director (Park- und Gartendirektor) in the Netherlands. Petzold was the first German gardener to hold that position. His job was to supervise all parks owned by the Prince, including the park in Bad Muskau [14].

In spite of his many professional obligations, Petzold did not resign from undertaking new tasks. In 1876, he designed the garden in Berlin for the factory owner Theodor Francke. Soon afterwards he was invited to Krasiczyn to design a park there for Prince Adam Sapieha. Next year he also started working on the design of the park in Laski and other Silesian towns such as Pogwizdów (Langhelwigsdorf) and Kwietniki (Blumenau) as well as, e.g. in Neuwied and Dieren, Oud-Wassenaar, Middachten and Weldam in the Netherlands. In 1878, Petzold was commissioned to redesign the park in Leipzig. Over the next years he designed parks in Prussia, Silesia, Bohemia and in the Netherlands for instance in Ruurlo, Reddern, Altdöbern and Kliczków (Klitschdorf) [14].

In 1880, Petzold's daughter moved to Dresden; his wife died a year later, and soon afterwards his principal Prince Frederick also died. Finally, Petzold decided to retire and in 1884 he moved to Dresden. However, he did not stop designing. In 1884, he designed parks in Sandrowo (Bulgaria), Stambul (Turkey) as well as in such Silesian towns as Jugowa (Hausdorf), Kowalów (Hermsdorf), and the park in Twickel (the Netherlands).

At the end of his life the designer suffered from rheumatism and arthritis and that is why he spent a lot of time in health resorts but whenever he could, he tried to be active. The designer's memoirs come from that time [14]. Eduard Petzold died in August 1891 in Blasewitz at the age of 76.

Petzold's designs

Petzold was active in a lot of countries but mainly in the former Duchy of Prussia (Provinces: Silesia, Saxony, Brandenburg, Poznań, East Prussia and West Prussia) as well as in Thuringia, the Netherlands, Austria and Bohemia (which belonged at that time to Austria-Hungary) and

⁹ Księżę swoje uznanie dla Petzolda wyraził następującymi słowami: *Meine Gegenwart in Muskau ist nun nicht mehr nötig, da ein alter ego für mich eintritt, ja einer, dem ich noch mehr vertraue als mir selbst* [7, s. 137].

W 1880 r. córka Petzolda przeprowadziła się do Drezna, rok później zmarła jego żona, niedługo potem także jego pracodawca – książę Fryderyk. W związku z tymi wydarzeniami Petzold postanowił przejść na emeryturę i w 1884 r. przeprowadził się do Drezna. Nie zawiesił jednak swojej działalności projektowej. Z 1884 r. pochodzą koncepcje założeń w Sandrowie (Bułgaria), Stambule (Turcja) oraz założenia śląskie w miejscowościach Jugowa (Hausdorf), Kowalów (Hermsdorf), a także park w Twickel (Niderlandy).

W ostatnich latach życia projektant chorował na reumatyzm i artretyzm, dlatego też wiele czasu spędzał w uzdrowiskach. Oprócz tego, w miarę możliwości, pozostawał wciąż czynny zawodowo. Z tego okresu pochodzą spisane przez projektanta wspomnienia [14]. Eduard Petzold zmarł w sierpniu 1891 r. w Blasewitz w wieku 76 lat.

Twórczość

Zasięg terytorialny twórczości Petzolda jest szeroki i obejmuje głównie ziemie dawnego Księstwa Pruskiego (prowincje: Śląsk, Saksonia, Brandenburgia, Poznań, Prusy Wschodnie i Prusy Zachodnie), ale również Turynię, Niderlandy, Austrię i Czechy (należące w tym czasie do Austro-Węgier), a nawet Bułgarię i Turcję. Najliczniejszą grupę stanowią założenia zaprojektowane na Śląsku (jest ich 53), na terenie Turynii (33), w Niderlandach (21) oraz w Saksonii (20). Dziś założenia te znajdują się w przeważającej części na terenie Niemiec, Polski i Holandii, w mniejszej liczbie w Austrii i Czechach. Pojedyncze ogrody odnaleźć można w Bułgarii oraz Turcji.

Jak wspomniano we wstępie artykułu, Petzold był autorem 174 założeń zieleni. Przeprowadzone dotychczas badania potwierdzają istnienie około 90 z nich. Realizacja pozostałych albo nie doszła do skutku, albo też nie została dotąd potwierdzona. Znanych jest 71 projektów¹⁰, na podstawie których można podjąć próbę klasyfikacji i charakterystyki twórczości tego projektanta. Należy przy tym pamiętać, że Petzold przez całe swoje życie zawodowe związany był kontraktem, najpierw z baronem Riedeselem, następnie z księciem Carlem Friedrichem, potem z księciem Fryderykiem Niderlandzkim. Dla każdego z tych pracodawców wykonywał konkretne zadania, związane najczęściej z przekształcaniem będących w ich posiadaniu założeń i dbaniem o ich odpowiednią pielęgnację (zobowiązania wobec poszczególnych pracodawców Petzolda opisano w części artykułu poświęconej biografii projektanta). Mimo zaangażowania w pracę zawodową, twórca ten wykonywał dużo zleceń poza miejscem swojego zatrudnienia. Klasyfikację powstałych w ten sposób założeń najprościej przeprowadzić, dzieląc je na prywatne oraz publiczne. Te ostatnie wykonywał na zlecenie różnych władz, najczęściej miejskich. W dalszej części artykułu zostaną przedstawione niektóre ze zrealizowanych założeń autorstwa Petzolda. W tym celu wybrano realizacje powstałe w różnych etapach twórczości tego projektanta. We wszystkich można odnaleźć cechy charakterystyczne dla jego warsztatu.

even in Bulgaria and Turkey. Most of his designs are located in Silesia (53), in Thuringia (33), in the Netherlands (21) and in Saxony (20). Today those parks are located in Germany, Poland, and Holland, with a few in Austria and Bohemia and some also in Bulgaria and Turkey.

As mentioned earlier, Petzold designed 174 parks. To date the existence of about 90 of them has been confirmed. The rest of them either have not been completed or have not been confirmed so far. There are 71 designs¹⁰ which can be the basis for an attempt to classify and characterize that designer's works. It should be kept in mind that all of his life Petzold was professionally connected first with Baron Riedesel, next with Prince Carl Friedrich and then with Prince Frederick of the Netherlands. For each of those employers he performed specific tasks, most often connected with redesigning their parks and their proper maintenance (the responsibilities imposed by Petzold's specific principals are described in previous section of the paper). Despite being engaged in his professional work Petzold executed a lot of orders outside of his workplace. The easiest way to classify those designs is by dividing them into private and public ones. He was commissioned with the latter ones by various authorities, usually municipal. Some of Petzold's completed designs are presented further in this paper. They have been selected from various periods of his career and all of them demonstrate features characteristic of his style.

Petzold, however, designed mainly for private persons. His principals included aristocrats, noblemen, and wealthy burghers. Most designs commissioned individually are large parks-gardens. The number of villa gardens designed by him is much smaller.

As mentioned in the section on the designer's life, the first park designed by him alone was the park in Mostki (Möstchen) in Silesia. Little is known about that park as its plan has not been preserved. According to the information about it included in Petzold's notes it was designed near a newly built palace. The topographical maps from the 20th century indicate that its plan resembled an elongated triangle with two water reservoirs located behind the palace. The composition of the plan already demonstrated the features characteristic of Petzold's later designs such as informally laid-out paths, also going beyond the area of the park and blending into the surrounding landscape [4].

Later in his career Petzold designed many private parks, e.g. for the Riedesel family (the park in Neuenhof and in Eisenbach), von Eichel (the park in Flugenberg and in Dürchhof) as well as for many not so famous people, aristocrats or rich officials.

One of the designs which is worth a more detailed discussion is the park in Eisenbach that is an example of Petzold's early works. He made the first draft of that design in 1847 and it was connected with the remodeling of the existing castle in Eisenbach conducted in the neo-Renaissance style. After 12 years, in 1859, Petzold was commissioned to make a new plan of the park (Fig. 1), including the area

¹⁰ Mowa tu o projektach roboczych i wykonawczych.

¹⁰ Both preliminary and detailed designs.

Projektowanie założeń dla osób prywatnych stanowiło główny kierunek działań twórczych Petzolda. Jego zleceniodawcy wywodzili się z arystokracji, szlachty i zamożnego mieszczaństwa. Większość założeń zaprojektowanych na indywidualne zlecenie ma charakter wielkoobszarowych założeń parkowo-ogrodowych. Znacznie rzadsze przypadki stanowią ogrody przywillowe.

Jak zaznaczono przy okazji przedstawienia biografii projektanta, pierwszym założeniem samodzielnie przez niego przygotowanym było to w Mostkach (Möstchen) na Śląsku. O parku tym wiadomo niewiele, nie zachował się bowiem jego projekt. Skąpych informacji dostarczają notatki Petzolda, mówiące o tym, że powstał on przy nowo wybudowanym pałacu. Na podstawie map topograficznych z XX w. można powiedzieć, że plan założenia zbliżony był do wydłużonego trójkąta. Ważnym jego elementem były dwa zbiorniki wodne usytuowane z tyłu pałacu. Kompozycja założenia miała już cechy charakterystyczne dla późniejszej twórczości Petzolda, obejmujące m.in. swobodnie poprowadzone ścieżki, wychodzące dodatkowo poza obręb parku i łączące go z otaczającym krajobrazem [4].

W dalszej swojej karierze Petzold stworzył wiele założeń prywatnych, m.in. dla rodziny Riedesel (park Neuenhof oraz Eisenbach), von Eichel (park w Flugenbergu i w Dürnhof), jak również wielu mniej znanych ludzi, arystokratów lub bogatych urzędników.

Jednym z założeń, które warto dokładniej omówić, jest założenie parkowe w Eisenbach, stanowiące przykład wczesnej twórczości Petzolda. Pierwszy projekt tego założenia sporządził on w 1847 r. i miał on związek z przebudową istniejącego w Eisenbach zamku, przeprowadzoną w stylu neorenesansowym. Po 12 latach, w 1859 r., zatrudniono Petzolda do sporządzenia nowego projektu założenia (il. 1). Uwzględnił on sąsiadujące z parkiem otoczenie. Założenie zostało otoczone drogą, z której można było podziwiać zarówno otaczający krajobraz, jak i znajdujący się wewnątrz założenia zamek [14]. W bezpośrednim sąsiedztwie budynku Petzold zaprojektował ogród kwiatowy, tzw. *pleasureground*, który stanowił strefę przejściową pomiędzy zamkiem a otaczającym parkiem.

Częstym zleceniodawcą Petzolda był niemiecki ród Richthofenów, dla którego, na przestrzeni lat 1855–1888, zaprojektował on osiem założeń na Śląsku: Brachów (Brechelshof), Bartoszówek (Barzdorf), Targoszyn (Boersdorf), Goczaków Dolny (Gutschdorf), Mościsko (Faulbrück), Kowalów (Hermsdorf), Udanin (Gaebersdorf) oraz Goczaków Górny (Kohlhöhe). Do dziś zachowały się projekty jedynie trzech z nich – Targoszyna, Udanina oraz Goczakowa Górnego.

Od 1863 r. Petzold pracował nad założeniem krajobrazowym przy klasztorze w Henrykowie na Śląsku. W tym roku dobra henrykowskie weszły w posiadanie wielkiego księcia sasko-weimarskiego, pracodawcy projektanta w latach 1844–1852. Książę postanowił przekształcić były klasztor cysterski w książęcą rezydencję, na wzór pałacu w Weimarze. Plany przekształcenia obejmowały, oprócz adaptacji budynków klasztornych, również stworzenie nowego parku krajobrazowego na miejscu dawnego zwierzyńca i rezerwatu wilków, położonego w obniżeniu doliny rzeki Oława, na wschód od klasztoru [6].

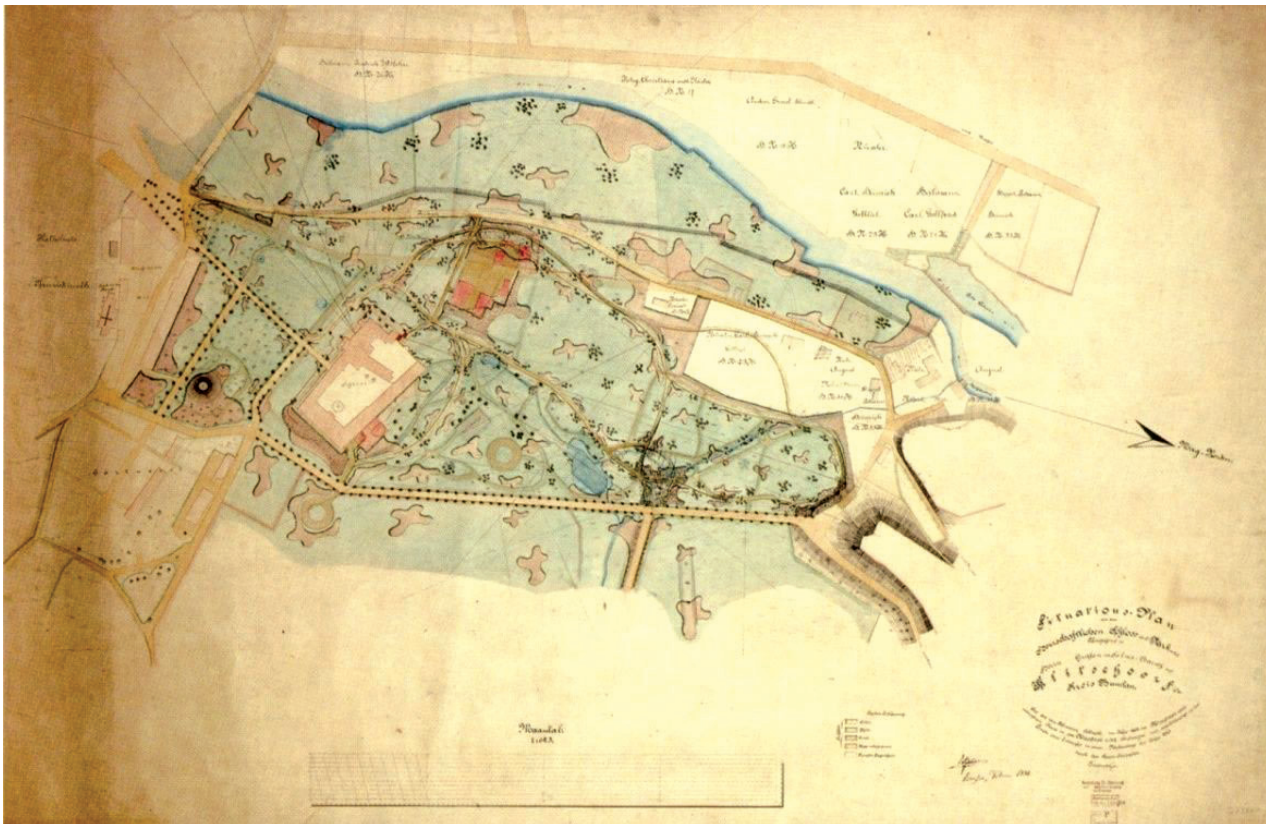
Il. 1. Założenie w Eisenbach. Projekt E. Petzolda z 1859 r. (źródło: Landesamt für Denkmalpflege Sachsen)

Fig. 1. Park in Eisenbach. Designed by E. Petzold in 1859 (source: Landesamt für Denkmalpflege Sachsen)

around it. The park was surrounded by a road from which one could admire both the surrounding landscape and the castle located in the middle [14]. In the direct neighborhood of the building Petzold designed a flower garden, called *pleasureground*, which provided a transitional space between the castle and the park around it.

Petzold was often commissioned by the German family of Richthofen for whom he designed eight parks in 1855–1888 in Silesia: Brachów (Brechelshof), Bartoszówek (Barzdorf), Targoszyn (Boersdorf), Goczaków Dolny (Gutschdorf), Mościsko (Faulbrück), Kowalów (Hermsdorf), Udanin (Gaebersdorf) and Goczaków Górny (Kohlhöhe). However, plans of only three of them have been preserved today – Targoszyn, Udanin, and Goczaków Górny.

In 1863, Petzold started to design the landscape park by the Monastery in Henryków in Silesia. That year the Grand Prince of Saxony and Weimar, who was the designer's principal in 1844–1852, became the owner of the estate in Henryków. The Prince decided to convert the former Cistercian Monastery into a residence of the Prince to resemble the palace in Weimar. Apart from the conversion of the monastic buildings the transformation plans also included the creation of a new landscape park in the place of a former game park and a reserve of wolves located in the depression of the Oława River valley, east of the monastery [6]. Petzold used the natural landscape, existing meadows as well as the deciduous forest adjoining them and, slightly modifying them, he created a huge landscape park. He also used the area of the former fish pond, after it was drained in 1831, and converted its bottom into a large glade with three groups of trees. The glade was divided by the Skalnik brook, earlier supplying water to the pond and now providing a picturesque motif [3], [6]. One of the tasks of the designer in Henryków was also to improve the system of walkways and design open spaces. The designer added to the existing landscape a dense network of walkways which connected individual parts of the garden [6]. As the area of the park was boggy most of the park ways were laid out on elevated embankments. It was Petzold's great achievement that he managed to design the space around the monastery in Henryków and include the areas

Il. 2. Założenie w Kliczkowie. Projekt E. Petzolda z 1881 r. (źródło: Landesamt für Denkmalpflege Sachsen)

Fig. 2. Park in Kliczków. Designed by E. Petzold in 1881 (source: Landesamt für Denkmalpflege Sachsen)

Petzold wykorzystał naturalne warunki terenowe, istniejące łąki oraz sąsiadujący z nimi las liściasty i, nieznacznie je modyfikując, stworzył wielkie założenie krajobrazowe. Zaadaptował też teren po osuszonym w 1831 r. stawie rybnym, wykorzystując jego dno do stworzenia obszernej polany z trzema grupami drzew. Polanę tę przecinał potok Skalnik, dawniej dostarczający wodę do stawu, a w nowym założeniu pełniący funkcję malowniczego akcentu [3], [6]. Jednym z zadań projektanta w Henrykowie było też wzbogacenie układu dróg i zagospodarowanie wolnych przestrzeni. Zastany krajobraz projektant urozmaicił gęstą siecią dróg spacerowych, które łączyły poszczególne partie ogrodu [6]. Ze względu na to, że teren założenia był podmokły, większość dróg parkowych poprowadzono na nasypach. Ogromną zasługą Petzolda w Henrykowie było uporządkowanie otoczenia klasztoru, jak również włączenie w obręb założenia terenów dawniej wykorzystywanych na cele gospodarcze. W parku henrykowskim projektant wykorzystał głównie miejscowe gatunki drzew i krzewów, nawiązując w ten sposób do naturalnego krajobrazu tego terenu [3].

Interesującym przykładem w śląskiej twórczości Petzolda jest również zaprojektowany w 1880 r. park w Kliczkowie (il. 2). Jego powstanie wiąże się z przebudową kompleksu dworskiego, powiązaną z uporządkowaniem otaczającego go terenu na zlecenie ówczesnego właściciela dóbr kliczkowskich, grafa Fryderyka Hermanna zu Solms-Baruth. Na nowe założenie przeznaczono teren, w którego granicach znalazła się rzeka Kwisa.

which earlier were used for maintenance purposes in the park. The trees and shrubs used by the designer in the park in Henryków were mainly local species connecting it to the natural landscape of that area [3].

The park in Kliczków designed in 1880 is also an interesting example of Petzold's works in Silesia (Fig. 2). Its creation is connected with the remodeling of the manor complex, which in turn resulted from the landscaping of the area around it commissioned by Count Friedrich Hermann zu Solms-Baruth who was then the owner of the estate in Kliczków. The park was laid out in the area comprising the Kwisa River. It was located north and north-east of the castle as well as west, on the other side of the river. North of the residence there was already a park with densely growing trees and that is why this part remained virtually untouched [5]. Due to its similar location (by the river) the park in Kliczków is often compared to Park Mużakowski. The meadows on the west side of the river were converted into glades with single specimens of trees. Large glades were also laid out on the other side of the river, north-east of the residence [5]. That part of the park was designed in such a way as to naturally blend into the neighbouring forest [12]. Aptly designed vistas served an important function in the park. They provided views from the residence of the areas by the river as well as of the areas adjoining the estate with other parts of the park, connecting the park with the landscape around it.

The park in Twickel in the Netherlands, commissioned by Baron van Heeckeren van Wassenaar, was one of the

Obszar parku objął tereny zlokalizowane na północ i północny wschód od zamku, a także na zachód, po drugiej stronie rzeki. Na północ od rezydencji istniał już park z gęsto rosnącymi drzewami, dlatego tę część założenia pozostawiono bez większych zmian [5]. Ze względu na podobieństwo położenia (nad rzeką), park w Kliczkowie porównywany jest do Parku Mużakowskiego. Łąki istniejące na zachodnim brzegu rzeki zamieniono na parkowe polany, urozmaicone pojedynczo rosnącymi drzewami. Rozległe polany wprowadzono również po drugiej stronie rzeki, na północny wschód od rezydencji [5]. Ta część parku została zaprojektowana tak, by naturalnie łączyć się z sąsiadującym lasem [12]. Ważną funkcję w założeniu pełniły umiejętnie wytyczone osie widokowe. Z rezydencji prowadziły one wzrok ku terenom nadrzecznym, a z innych części parku ku terenom sąsiadującym z posiadłością, łącząc w ten sposób założenie z otaczającym krajobrazem.

Jednym z ostatnich wielkoobszarowych założeń parkowych stworzonych przez Petzolda był park w Twickel w Niemczech, zaprojektowany na zlecenie barona van Heeckeren van Wassenaar. Zamówienie na jego wykonanie projektant otrzymał w 1884 r., ale nad założeniem pracował do śmierci, czyli do 1891 r. Do połowy XVIII stulecia istniał tam ogród barokowy, który potem zamieniono w park krajobrazowy. Wczesna forma krajobrazowa tego parku była później wykorzystana przez Petzolda podczas przekształcania założenia według jego projektu. W czasie swojej pierwszej wizyty w Twickel Petzold zachwycił się pięknym zamkiem, szczególną uwagę zwrócił również na otaczający go bogaty i cenny drzewostan. Te właśnie walory posiadłości postanowił szczególnie wyeksponować w swoim projekcie. Wiązało się to przede wszystkim z odsłonięciem widoku na zamek, tak aby był on widoczny pomiędzy grupami starych drzew, tworząc malowniczy widok. Za szczególnie wartościową w Twickel Petzold uznał biegnącą w sąsiedztwie zamku aleję, o szerokości 18 m i długości 2400 m, z czterema rzędami starych dębów [14]. Stała się ona zasadniczym elementem kompozycyjnym nowego założenia, łącząc je z otaczającym krajobrazem. Pierwszy projekt przekształcenia parku powstał w 1877 r., następny – 10 lat później. Założenie objęło obszar blisko 4000 ha.

W twórczości Petzolda nie ma zbyt wielu przykładów małych założeń ogrodowych. Wśród tych nielicznych znajdują się ogrody przy willach w Legnicy i Smolniku (na Śląsku) oraz w Bautzen (w Saksonii). Projektując małe formy ogrodowe, Petzold pozostawał wierny zasadzie geometrycznego kształtowania najbliższego otoczenia domu. Popularność tej idei pojawiła się wraz z rozważaniami teoretycznymi na temat malowniczości¹¹. Zaczęto wówczas poszukiwać właściwych relacji pomiędzy domem a otaczającym go ogrodem czy parkiem. Kontrastowe zestawienie partii regularnych i swobodnych miało potęgować ich wzajemne oddziaływanie i pobudzać wyobraźnię, a więc pozostawało w zgodzie z założeniami nurtu malowniczego. Jednocześnie geometrycznie ukształ-

last large parks designed by Petzold. The designer was commissioned to create it in 1884 but he worked on it until his death, that is 1891. Until the middle of the 18th century there was a Baroque garden there, which was later converted into a landscape park. Its earlier landscape form was later used by Petzold during the transformation of the park according to his design. During his first visit to Twickel Petzold was amazed by the beautiful castle and what drew his special attention was also the abundance and greatness of the trees around it. He decided to make the best of those very qualities of the estate in his design. First of all it resulted in revealing a picturesque view of the castle among clumps of old trees. What Petzold considered especially valuable in Twickel was an 18 m wide and 2400 m long avenue running near the castle with four rows of old oak trees [14]. It became the main composition element of the new park layout, connecting it with the landscape around it. The first plan of the improvement was made in 1877, the next one – 10 years later. The park comprised the area of almost 4000 ha.

Petzold designed few small gardens, including the gardens by the villas in Legnica and Smolnik (in Silesia) as well as in Bautzen (in Saxony). When designing small gardens, Petzold followed the principle of geometrical landscaping of the immediate surrounding of the house. The idea became popular along with the development of the theoretical principles of the Picturesque¹¹ and the landscape architects began to look for the right relations between the house and the garden or park around it. A contrastive arrangement of regular and informally laid out parts was supposed to emphasize their mutual impact and stir imagination, and as such it complied with the principles of the Picturesque. At the same time the geometrically landscaped surrounding of the building was an element connecting it with the rest of the park. Numerous examples of this type of solutions can be seen in Humphry Repton's designs¹² [11].

The garden by Erich Schneider's villa in Legnica (Fig. 3) is one of the examples of a smaller scale park designed by Petzold. It was created most probably when the designer conducted works connected with the city park in Legnica in 1863. The villa was located near the park, at the bend of the Młynówka River [9].

The direct neighborhood of the residential house was geometrically landscaped with regular flower beds placed along the axis of the building and along the street. The landscape sections were limited to larger areas located at

¹¹ Za przykład takiego działania podawano włoskie założenia ogrodowe doby renesansu, gdzie regularne partie ogrodu wokół domu łączono z dalszymi naturalistycznymi częściami parku.

¹¹ Examples include Italian gardens from Renaissance where regular parts of the garden around the house were connected with farther naturalistic parts of the park.

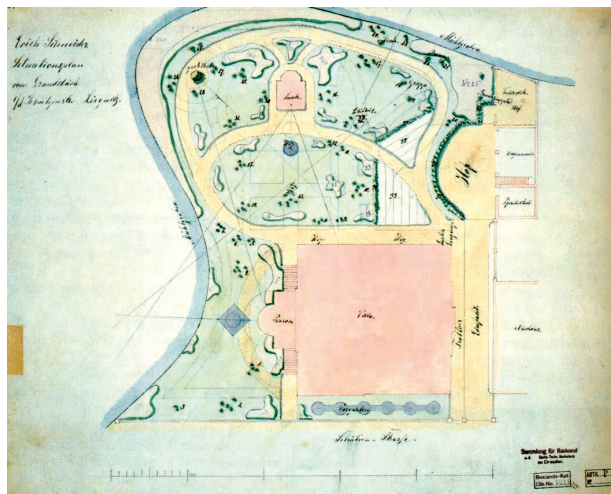
¹² Humphry Repton (1752–1818) – English landscape architect and gardening theoretician. After Lancelot Brown's death he was the most famous designer of landscape gardens. He is most often seen as a continuator of Brown's ideas, although he introduced some innovations to garden art. For instance, unlike Brown, he claimed that the part of the park directly adjoining the residential house should retain a geometrical style, which would provide the owners of the estate with space where they could grow ornamental plants. During his career he participated in the creation of about 330 gardens and he was also a talented writer as well as colorist.

owane otoczenie budynku stanowiło element łączący go z resztą założenia. Liczne przykłady tego typu rozwiązań występują w twórczości Humphry'ego Reptona¹² [11].

Jednym z przykładów mniejszego skalą założenia autorstwa Petzolda jest ogród przy willi Ericha Schneidera w Legnicy (il. 3). Powstał najprawdopodobniej przy okazji prowadzonych przez projektanta w 1863 r. prac związanych z legnickim parkiem miejskim. Willa położona była w sąsiedztwie parku, w zakolu rzeki Młynówki [9].

Najbliższe otoczenie domu mieszkalnego zostało ukształtowane geometrycznie, w postaci regularnych rabat kwiatowych umieszczonych na osi budynku oraz wzdłuż ulicy. Partie krajobrazowe ograniczono do położonych w oddaleniu od domu większych powierzchni. Miały one formę otwartych polan urozmaiconych starannie rozmieszczonymi grupami drzew i krzewów oraz poprzecinanych swobodnie poprowadzonymi drogami. Istotnym elementem części krajobrazowej założenia był pawilon ogrodowy, z którego roztaczał się widok na dom mieszkalny oraz na rzekę. Komunikacja w obrębie krajobrazowej partii ogrodu odbywać się miała za pomocą dwóch obwodnicowo poprowadzonych dróg – jedna wytyczona została wzdłuż rzeki, druga wiodła do pawilonu ogrodowego. Projektant wyznaczył w obrębie założenia kilka punktów widokowych. Oprócz domu mieszkalnego, drugim takim punktem był wspomniany wyżej pawilon ogrodowy, trzeci stanowił umieszczony w zakolu rzeki mały plac z rosnącym pośrodku drzewem (prawdopodobnie jest to istniejący do dzisiaj dąb). Z tego placu roztaczał się widok na dom mieszkalny. Wzdłuż rzeki posadzono kurtynę z roślinności, otwartą jedynie w kilku miejscach, przez które przebiegały osie widokowe z pawilonu ogrodowego i domu mieszkalnego [14].

Jak wspomniano, osobną kategorię w twórczości Petzolda stanowią założenia publiczne, a w szczególności parki miejskie. Jednym z ważniejszych tego typu założeń był zaprojektowany w 1850 r. park miejski w Zwickau w Saksonii. Teren przeznaczony na park położony był przy Stawie Łabędzim, w południowej części miasta. Zadaniem projektanta było stworzenie terenu publicznego w postaci promenady biegnącej wokół zbiornika, z której możliwe byłoby podziwianie panoramy miasta. Projekt przewidywał poprowadzenie swobodnie rozmieszczonych dróg wokół stawu tak, by wiodły one do trzech przystani. Od strony wschodniej park oddzielać miała od miasta aleja głogowa [14]. Nieregularne nasadzenia zostały rozplanowane w postaci kulis, w miarę poruszania się po założeniu zasłaniających i odsłaniających kolejne widoki. Skład gatunkowy obejmować miał przede wszystkim drzewa liściaste:

Il. 3. Ogród przy willi Ericha Schneidera w Legnicy.
Projekt E. Petzolda z 1863 r.

(źródło: Landesamt für Denkmalpflege Sachsen)

Fig. 3. Garden by Erich Schneider's villa in Legnica.
Designed by E. Petzold in 1863

(source: Landesamt für Denkmalpflege Sachsen)

a distance from the house. They featured open glades with carefully laid out clumps of trees and shrubs as well as intersected randomly by pathways. A garden pavilion was an important element of the landscape section, providing a view of the residential house and the river. Two ring pathways, one laid out along the river and the other leading to the garden pavilion, were designed to accommodate the circulation in the landscape section of the garden. Petzold also designed a few vantage points in the park. Apart from the residential house, other such points included the garden pavilion and a small square with a tree growing in the middle (probably it is the oak tree still growing today) at the bend of the river. The vantage point in that square provided a view of the residential house. A wall of plants was designed to grow along the river, opening only in a few places to provide vistas from the garden pavilion and the residential house [14].

As mentioned above, Petzold's public parks, and especially city parks, are a separate category of his designs. The city park in Zwickau (Saxony) designed in 1850 was one of the more important designs of that type. The site for the park was located by the Swan Pond in the south of the city. The designer's job was to create a public space in the form of a promenade going around the water reservoir from which the visitors could admire the city panorama. The design included an informal layout of walkways around the pond leading to three marinas. From the east the park was supposed to be separated from the city by a hawthorn avenue [14]. The irregular layout of plants in the form of repousoir elements concealed some and revealed other views while walking along the park. The species of plants included mainly deciduous trees: linden trees, white poplars, beeches and red maple trees as well as plane trees. The meticulously planned vistas were an important characteristic feature of the park designed by Petzold. The main vantage point of the park was a castle

¹² Humphry Repton (1752–1818) – angielski architekt krajobrazu i teoretyk ogrodnictwa. Po śmierci Lancelota Browna był najslawniejszym twórcą ogrodów krajobrazowych. Postrzega się go najczęściej jako kontynuatora dzieła Browna, choć wprowadził on do sztuki ogrodowej pewne nowości. Na przykład, w przeciwieństwie do Browna, twierdził, że część założenia przylegająca do domu mieszkalnego powinna być utrzymana w stylu geometrycznym, dzięki czemu właściciele posiadłości zyskują miejsce, w którym mogą hodować rośliny ozdobne. W swojej karierze brał udział w tworzeniu około 330 założeń ogrodowych, był również zdolnym pisarzem i rysownikiem.

II. 4. Park Szczytnicki we Wrocławiu.
Projekt E. Petzolda z 1861 r.
(źródło: Archiwum Budowlane Miasta
Wrocławia)

Fig. 4. Szczytnicki Park in Wrocław.
Designed by E. Petzold in 1861
(source: Archiwum Budowlane Miasta
Wrocławia)

lipy, topole białe, buki i klony czerwone oraz platany. Istotną cechą założenia zaprojektowanego przez Petzolda były starannie skomponowane osie widokowe. Głównym punktem widokowym założenia był usytuowany w jego zachodniej części, na wzniesieniu, zamek (tzw. Schwanenschloß). Stamtąd roztaczał się widok na staw i biegnącą wzdłuż jego wschodniej granicy aleję głogową.

W 1865 r. Petzold ponownie przebywał w Zwickau. Zalecił wówczas wycinkę niektórych drzew, wyznaczył miejsce pod nowe nasadzenia oraz zarządził skorygowanie niektórych widoków. W 1866 r. przygotował nowy projekt założenia, rozszerzony o teren cmentarza, uwzględniający połączenie nowego parku z miastem.

W 1863 r. Petzold odwiedził Legnicę, by zaprojektować tam część parku miejskiego. Nie zachował się wprawdzie żaden projekt dotyczący tego obszaru, ale we wspomnieniach twórcy odnaleźć można wzmiankę o prowadzonych w tym mieście pracach projektowych. Objęły one teren wzdłuż alei Baumgarta (obecnie część Alei Orła Białego), po jej zachodniej stronie. Projekt zakładał zastosowanie swobodnie poprowadzonych ścieżek oraz rozmieszczonych nieregularnie w otwartej przestrzeni grup drzew. Do realizacji projektu zużyto 7300 drzew i krzewów. Prace zakończono w roku 1865 [9].

Petzold jest również autorem przekształcenia parku Bosch w Hadze na terenie dzisiejszej Holandii. Zleceniodawcą było Niderlandzkie Ministerstwo Finansów. Zadaniem projektanta było w tym przypadku upiększenie istniejącego parku. Po zapoznaniu się z jego stanem, zdecydował, że założenie potrzebuje w pierwszej kolejności uporządkowania, gdyż jest bardzo zaniedbane, wręcz (jak stwierdził) zrujnowane. Zalecił szeroko zakrojone prace porządkowe, obejmujące m.in. wycinkę drzew, czyszczenie rowów oraz zabiegi mające na celu polepszenie właściwości glebowych terenu. W rezultacie urządził park prawie od nowa. Projekt zakładał podział założenia na dwie części. Od strony północnego zachodu przewidywał obsadzenia zwartym drzewostanem, mającym

(Schwanenschloß) located in its western part on a little hill. It provided a view of the pond and the hawthorn avenue going along its western boundary.

When Petzold visited Zwickau again in 1865 he gave an order to cut down some trees, indicated places for new plants, and corrected some views. In 1866, he prepared a new plan of the park extended to include the cemetery and connecting the new park with the city.

In 1863, Petzold visited Legnica to design a part of the city park there. Although no original plan of that area has been preserved, there is a mention in the designer's memoirs of the design works conducted in that city along Baumgart Avenue (at present part of Aleja Orła Białego), on its west side. The plan included an informal layout of walkways and clumps of trees irregularly planted in the open space. 7300 trees and shrubs were used in the project which was completed in 1865 [9].

Petzold also redesigned Bosch park in the Hague in today's Holland. It was commissioned by the Dutch Ministry of Finance. The designer's job in this case was to improve the existing park. After Petzold inspected it he came to the conclusion that the park first of all needs some improvement as it is highly neglected or even (as he said) ruined. He ordered extensive maintenance work, including e.g. cutting down trees, cleaning ditches and some activities to improve the soil. As a result he actually designed a new park. The plan included its division into two parts. In the north-west part of the park he planned densely planted trees to provide protection against wind and storms from the sea. The proper park was planned in the south-east part of the site. Its important features included water in irregularly shaped ponds. Petzold suggested modeling their shore line as well as enlarging them to make the park look bigger. The design also included the creation of a few islands on the pond. It was also necessary to extend the network of walkways in the park. It was especially important in its south-east part where there was only one old avenue. During the works on the design it

chronić przed wiatrami i burzami od strony morza. Część południowo-wschodnią miał zajmować właściwy park. Istotnym jego elementem była woda w postaci nieregularnie ukształtowanych stawów. Petzold zaproponował wy-modelowanie linii brzegowej zbiorników, a także ich powiększenie, aby stworzyć wrażenie rozległości założenia parkowego. Projekt zakładał również utworzenie na stawie kilku wysp. Koniecznością było też rozbudowanie systemu dróg w obrębie parku. Szczególnie istotne było to w jego południowo-wschodniej części, gdzie istniała wcześniej jedynie stara aleja. Podczas prac nad projektem okazało się, że aby go zrealizować, a później utrzymać park, niezbędne jest utworzenie na jego potrzeby szkółki roślinnej¹³ [14].

Warto wspomnieć również o pochodzącym z 1861 r., niezrealizowanym projekcie przekształcenia Parku Szczytnickiego we Wrocławiu (il. 4)¹⁴. Powstał on prawdopodobnie na zlecenie wrocławskiego księgarza Josepha Maxa, właściciela ogrodu rozrywkowego „Prater”. Zachowany projekt Petzolda zakładał podział terenu na dwie części: północną – obejmującą dawny Ogród Książęcy i przylegający do niego park krajobrazowy oraz południowo-wschodnią, nazwaną Bandelwälschen, ze znajdującym się tam budynkiem o funkcji restauracyjnej lub koncertowej, poprzedzonym szeroką, prostą aleją. W obydwu częściach projektant przewidział poprowadzenie ścieżek obwodnicowych oraz zastosowanie gęstej roślinności, usytuowanej wzdłuż granic założenia. Istotnym elementem założenia miały być polany ze skupiskami pojedynczych drzew i krzewów. W centrum części krajobrazowej przewidziano umieszczenie kolumny Fryderyka Wilhelma II, w której kierunku zbiegać się miały liczne osie widokowe [1].

Cechy charakterystyczne twórczości Petzolda

Większość spuścizny projektowej Petzolda mieści się w szeroko pojętym nurcie krajobrazowym. Jak zaznaczono, jego twórczość zaliczana jest do tzw. stylu malowniczego (*picturesque*). Przez całą swoją karierę Petzold podkreślał rolę studiowania natury w pracy projektanta ogrodów. Czerpiąc z niej inspirację, komponował tworzone przez siebie krajobrazy na jej wzór, posługując się środkami malarskimi. W swoich dziełach teoretycznych zwracał uwagę na znaczenie znajomości malarstwa pejzażowego, wyrażał również przekonanie o jego pokrewieństwie ze sztuką ogrodową [6], [13].

Petzold był zwolennikiem takiego kształtowania ogrodu krajobrazowego, który wyrażał się stosowaniem surowych form terenowych i naturalnej roślinności, a także ukrywania w założeniu wszystkiego, co artystyczne.

turned out that in order to execute it and then maintain the park it is necessary to create a plant nursery¹³ [14].

It is also worth noting that in 1861 Petzold developed a plan, which was not completed, for improvement of the Szczytnicki Park in Wrocław (Fig. 4)¹⁴. Probably it was commissioned by the bookseller from Wrocław Joseph Max, the owner of “Prater” amusement garden. The original Petzold plan included the division of the area into two parts: north part – comprising former Prince’s Garden with a landscape park adjoining it and south-east part, Bandelwälschen, with a building housing a restaurant or a concert hall with a wide, straight avenue leading to it. The designer laid out ring walkways and densely growing plants along the boundaries of the park in both parts. The plan featured glades with single trees and shrubs. A column of Frederick Wilhelm II was designed in the center of the landscape part where numerous vistas would merge [1].

The characteristic features of Petzold’s designs

Most of Petzold’s designs fall into a broad category of landscape movement in its broad sense. As mentioned earlier his works belong to the Picturesque Movement. Throughout his career Petzold stressed the significance of studying nature by garden designers. Drawing inspiration from it, he designed landscapes which emulated nature with the use of painting techniques. In his theoretical works, he emphasized the significance of knowledge of landscape painting and he also expressed his conviction that it is connected with garden art [6], [13].

Petzold advocated the landscape garden designs which would employ rough terrain forms and natural plants as well as conceal whatever can be considered artistic. In his designs, he would usually not use such artifacts often used in landscape gardens as columns, statues, shrines, pavilions, etc. His opinions in this respect were similar to those of the theoreticians of the Picturesque – Price and Knight [15]. He allowed for the application of geometrical forms near the main structure as “transitional” elements between the building and the picturesquely landscaped farther part of the park.

The characteristic features of the designs of this landscape architect also included a great care for adjusting the design plans to the existing conditions in a given area. He mastered the landscaping of spacious views by laying out meticulously planned vistas, demonstrating the connection between the garden and the landscape around it. When designing, he successfully applied a great variety of means such as perspective (linear, aerial, and color) as well as the properties of specific combinations of colors. Furthermore, he would pay attention to various qualities of plants used in his designs. In his theoretical works, he

¹³ Tworzenie szkółek roślinnych na potrzeby parków było praktyką popularną w sztuce krajobrazowej XVIII i XIX w. Zagadnienie to zostało szerzej omówione w referacie pt.: *Szkółki roślinne jako ogrody użytkowe w kompozycjach krajobrazowych XVIII i XIX wieku*, wygłoszonym przez A. Bieleń-Ratajczyk i A. Szendi podczas konferencji *Ogrody użytkowe i ich miejsce w sztuce ogrodowej*, w dniach 8–9 listopada 2012 r. w Krakowie.

¹⁴ Przekształcenia tego parku dokonano według projektu P.J. Lennégo.

¹³ It was popular in landscape art of the 18th and 19th century to create plant nurseries for parks. That issue was described in more detail in the paper on *Nurseries as Produce Gardens in Landscape Parks in the 18th and 19th Centuries*, presented by A. Bieleń-Ratajczyk and A. Szendi at the conference on *Produce Gardens and Their Significance in Garden Art* on November 8–9, 2012 in Kraków.

¹⁴ The park was redesigned in line with P.J. Lenné’s plan.

W swoich projektach zwykle nie stosował, spotykanych często w ogrodzie krajobrazowym, artefaktów, tj. kolumn, posągów, świątyń, pawilonów itp. W tej kwestii jego poglądy były zbieżne z poglądami Price'a i Knightha, teoretyków nurtu malowniczego [15]. W otoczeniu głównej budowli dopuszczał stosowanie form geometrycznych jako elementu „przejściowego” pomiędzy budynkiem a malowniczo ukształtowaną dalszą częścią założenia.

Cechą charakterystyczną twórczości tego architekta krajobrazu była także wielka dbałość o dopasowanie projektowanych założeń do istniejących na danym terenie warunków. Osiągnął on mistrzostwo w kształtowaniu rozległych widoków poprzez wyznaczanie starannie przemyślanych osi widokowych, ukazujących powiązanie ogrodu z otaczającym go krajobrazem. Projektując, posługiwał się bogatym repertuarem środków. Z powodzeniem wykorzystywał perspektywę (liniową, powietrzną i barwną), a także właściwości konkretnych zestawień barwnych, zwracał przy tym uwagę na rozmaite cechy roślin stosowanych w swoich założeniach. W pracach teoretycznych często rozważał kwestię oddziaływania na siebie rozmaitych barw. Przemyslenia te wykorzystywał, dobierając rośliny na podstawie ich koloru. Umiejętnie posługiwał się kontrastami barw oraz światła i cienia, co pozwalało mu uzyskać prawdziwie malarski efekt.

W swoich założeniach Petzold stosował charakterystycznie komponowane grupy drzew. Składały się one zwykle z 3–5 sztuk i pełniły przeważnie funkcję kulisy, zasłaniających i odsłaniających poszczególne widoki ogrodowe. Projektant ten wypracował również właściwy dla siebie sposób prowadzenia dróg. W skład układu komunikacyjnego założeń Petzolda wchodziły zwykle obwodnice obiegające teren parku, łączące się ze swobodnie poprowadzonymi ścieżkami. Obwodnice miały łączyć ze sobą główne punkty widokowe i elementy architektoniczne. Projektant wielokrotnie podkreślał, że każda z wytyczonych ścieżek powinna prowadzić do konkretnego celu, jakim jest atrakcyjna część założenia ogrodowego [13].

Podsumowując rozważania na temat twórczości Eduarda Petzolda, warto zwrócić uwagę na ogromną jej różnorodność. Projektował on zarówno założenia parkowe, jak i ogrodowe. Tak samo dobrze radził sobie z zagospodarowaniem wielkoobszarowych parków, jak i niewielkich ogrodów przywillowych. Pozostając wiernym swoim zasadom zawodowym, potrafił dostosować projekt nie tylko do wymagań zleceniodawcy, ale również do warunków panujących na danym terenie. Mimo bogactwa i niezaprzeczalnej wartości jego twórczości, jest on nie tylko mało znany, ale i niedoceniany. Dotychczasowe badania jego spuścizny skupiły się przede wszystkim na założeniach znajdujących się na terenie dzisiejszych Niemiec. Do tej pory nie przeprowadzono całościowych badań jego założeń znajdujących się na terenie Polski, z których wiele uległo daleko idącym przekształceniom. Nie wszystkie też zostały wpisane do rejestru zabytków, co wpływa niekorzystnie na stan ich zachowania. Wynika z tego paląca potrzeba przeprowadzenia kompleksowych badań twórczości tego architekta krajobrazu, co pozwoliłoby na rewitalizację zaprojektowanych przez niego założeń zieleni oraz przywrócenie należnego mu miejsca w historii sztuki ogrodowej.

often discussed the interrelations between various colors. He used these ideas when selecting plants on the basis of their color and aptly employed contrasts between colors as well as light and shadow, which enabled him to achieve truly painting effects.

In his designs Petzold applied characteristically laid out groups of trees, usually with 3–5 specimens, which typically provided repoussoir elements, concealing some and revealing other garden views. The designer also worked out his own specific way of laying out walkways. The circulation system used in Petzold's designs usually included ring walkways around the park, merging informally laid out paths. The ring walkways were supposed to connect the main vantage points with architectural elements. The designer stressed on many occasions that each of the laid out paths should lead to a specific point that is an attractive part of the garden [13].

Summing up the presentation on Eduard Petzold's designs, it is worth noting that they demonstrate a great variety. He designed both parks and gardens. He was able to skillfully design both large parks and small gardens by villas. While observing his professional principles, he managed to adapt his designs not only to his principals' requirements but also to the conditions existing in a given site. In spite of the fact that his designs present great exquisiteness and a lot of indisputable value, he is unfortunately little-known and underrated. Research conducted so far regarding his legacy has focused primarily on the designs located in today's Germany. To date no comprehensive research has been done on Petzold's designs located in Poland, many of which have been subject to radical transformations. Not all of them have been listed as historic sites, which adversely affects their preservation. Consequently, it has become necessary to conduct comprehensive research of the designs created by this landscape architect, which would make it possible to review his landscape designs and restore his well-deserved place in the history of garden art.

*Translated by
Tadeusz Szalamacha*

Bibliografia/References

- [1] Bińkowska I., *Natura i miasto. Publiczna zieleń miejska we Wrocławiu od schyłku XVIII do początku XX wieku*, Via Nova, Wrocław 2006.
- [2] Bogdanowski J., *Polskie ogrody ozdobne. Historia i problemy rewitalizacji*, Arkady, Warszawa 2000.
- [3] Ciesielski H., Wrabec H., *Ewidencja założenia ogrodowo-parkowego w Henrykowie*, mpis, WKZ, Wrocław 1994.
- [4] Drozdek M.E., *Malownicze parki krajobrazowe Carla Eduarda Petzolda na wybranych przykładach ogrodów województwa lubuskiego*, „Rocznik Lubuski” 2005, t. 31, cz. 1, 251–264.
- [5] Eysymontt K., *Studium historyczno-architektoniczne zespołu dworskiego w Kliczkowie*, mpis, PKZ, Wrocław 1978.
- [6] Eysymontt K., *Studium historyczno-stylistyczne ogrodów w Henrykowie*, mpis, PKZ, Wrocław 1976.
- [7] Gresky W., *Eduard Petzold, der Geisteserbe des Fürsten Pückler. Ein Rückblick auf die Zeit seines Wirkens in Thüringen*, „Die Gartenkunst” 1940, nr 53, 137–140.
- [8] Hoffmann-Marszałek A., *Działalność Petera Josepha Lenného i innych projektantów ogrodów na terenie Kotliny Jeleniogórskiej w XIX w. (Mysłakowice, Wojanów, Łomnica i Karpniki)*, praca doktorska, Politechnika Wrocławska, Wrocław 2011.
- [9] Humeńczuk G., *Z dziejów Parku Miejskiego w Legnicy*, Muzeum Miedzi w Legnicy, Legnica 2010.
- [10] Irrgang W., *Bemerkenswerte Parkanlagen in Schlesien*, Forschungsstelle Ostmitteleuropa, Dortmund 1978.
- [11] Majdecki L., *Historia ogrodów*, t. 2, PWN, Warszawa 2008.
- [12] Olczak M., *Kliczków – zamek, kościół, posiadłość*, Oppidum, Warszawa 2002.
- [13] Petzold E., *Die Landschafts-Gärtnerei. Ein Handbuch für Gärtner, Architekten, Gutsbesitzer und Freunde der Gartenkunst*, Verlagsbuchhandlung von J.J. Werber, Leipzig 1862.
- [14] Rohde M., *Von Muskau bis Konstantinopel. Eduard Petzold ein europäischer Gartenkünstler 1815–1891*, Verlag der Kunst Dresden, Dresden 1998.
- [15] Siewniak M., Mitkowska A., *Tezaurus sztuki ogrodowej*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 1998.

Streszczenie

Eduard Petzold był XIX-wiecznym architektem krajobrazu, autorem licznych założeń parkowych i ogrodowych, utrzymanych w nurcie malowniczym stylu krajobrazowego. Jego twórczość, mimo jej wartości, jest mało znana. Jego nazwisko najczęściej kojarzy się z osobą księcia Hermanna von Pückler-Muskau, twórcy Parku Mużakowskiego, gdzie Petzold uczył się zawodu. Choć życie zawodowe projektanta było przez wiele lat związane z tym właśnie parkiem, stworzył on również wiele innych założeń m.in. na terenie dzisiejszych Niemiec, Polski, Holandii, a także Austrii, Czech, Bułgarii i Turcji. W jego twórczości odnaleźć można zarówno projekty dla osób prywatnych (w tym założenia parkowe przy rezydencjach oraz ogrody przywillowe), jak i parki miejskie. Petzoldowi przypisuje się autorstwo aż 174 projektów. Do tej pory potwierdzono realizację około 90 z nich. Wiele założeń parkowych i ogrodowych Petzolda nie zostało do tej pory zbadanych. Dotyczy to szczególnie tych zlokalizowanych na terenie Śląska. Istnieje pilna potrzeba przeprowadzenia badań śląskiej twórczości tego architekta krajobrazu, co pozwoliłoby na rewitalizację stworzonych przez niego założeń oraz przywrócenie należnego mu miejsca w dziejach sztuki ogrodowej.

Słowa kluczowe: Eduard Petzold, styl krajobrazowy, malowniczość

Abstract

Eduard Petzold was a 19th century landscape architect, author of numerous park and garden facilities referring to the picturesque trend of the landscape style. His works, despite their value, are little-known. His name is most frequently associated with Count Hermann von Pückler-Muskau, creator of the Muskau Park, where Petzold learned his craft. Although the designer's professional life was for many years related to this park, he also created many other facilities, among others in today's Germany, Poland, Netherlands, as well as Austria, Czech Republic, Bulgaria and Turkey. His works include both facilities designed for private persons (such as mansion parks or villa gardens), and municipal parks. Petzold is considered the author of 174 projects. It has been confirmed that around 90 of them have been accomplished. Many of Petzold's park and garden facilities have not been studied so far. It particularly concerns the ones located in Silesia. There is an urgent need to research the Silesian works of this landscape architect, which would allow revalorizing the facilities he created and restoring his position in the history of garden art.

Key words: Eduard Petzold, landscape style, picturesque